

## SYNOPSIS

—અંગિકા ૧૨—

ભારતના રાષ્ટ્રકાવ્ય મહાકાવ્ય કાલિદાસની કૃતિઓની મોહની, તેમને થઈ ગયે સેકડો વર્ષ થયાં હોવા છતાં નિત્યનૂતન રહી છે. કેમકે તેમણે માનવહૃદયના અનાતન ભાવોને કાવ્યસાહિત્ય - વીણાના તારપર ઝંકૃત કર્યાં છે, ભારતના હૃદયગત ભાવોને વાચા આપી છે, તેનો આસ્વાદ છે. દેશ વિદેશની બધી પ્રમુખભાષાઓમાં તેના એક કે વધારે અનુવાદો થયા છે અને હજી થયે જાય છે. તેટલું સચ્ચ એ કૃતિઓમાં રહેલું છે. છેલ્લાં સોએક વર્ષમાં ગુજરાતી ભાષામાં થયેલા અનુવાદો, સંક્ષેપો કે મૂળ કરતાં જુદી રીતે રજૂ કરવાના પ્રયત્નો થયા છે તેનો સમયાનુક્રમે અભ્યાસ કરવાનો આ પ્રયત્ન છે.

પ્રકરણ પહેલું : -

જગતના વિદ્વાનો, કવિઓ અને કાવ્યરાસિકોએ સરસ્વતીના લાડીલા આ કવિને ગંજાલ આપી છે તેમાંથી થોડીક-તેમના રૂપય વિષેનો વિવાદ - જુદા જુદા મતો - એ પ્રમુખ મતો, ઈ. પૂ. પહેલા સદી અને ઈ. સ. ચોથી સદી - તેની વિચારણા, - બીજે મત વખતે સંભવત હોવાનો સંભવ - તેમના જન્મસ્થાન, નિવાસ સ્થાન અને જીવન વિષેની હંતકથાઓ, તેમનું વ્યાંકતત્વ - વિદ્વત્તા - સર્જનોનો વિચાર.

પ્રકરણ બીજું : -

તુસંહારનો પશ્ચિમય - તેના જુદા જુદા અનુવાદો - શ્રી હુન્નરકરનો અનુવાદ - શ્રી મો. પ્ર. મહેતાએ કરેલો અનુવાદ - વકીલ બેચરભાઈ જેઠાભાઈ - શ્રી ત્રિભુવન ગૌરીશંકર વ્યાસકૃત અનુવાદો, મૂળ સાથે તુલના, તેમનાં સ્વારસ્ય, સફળતાની ચર્ચા - અનુવાદોમાંથી વિરતૃત અવતરણો સાથે;

પ્રકરણ ત્રીજું : -

મેધેદુતનો પરિચય - તેની મોહિની, તેના  
 અનુવાદો : ૧: શ્રી નવલરામ પંડ્યા : ૨: ભોમરાવ ભોળાનાથ  
 દવેટીયા : ૩: શ્રી જુનનરકર : ૪: શ્રી મ. ગ. પંડિત  
 : ૫: શ્રી સોળડાવાળા, : ૬: શ્રી કવિ શિવલાલ ધનેશ્વર  
 : ૭: શ્રી હરિદ્રજા બ. ભટ્ટ : ૮: શ્રી વિહારી : ૯: કિલાભાઈ  
 ધીનશ્યામ : ૧૦: કવિવર નાનાલાલ દત્તપત્રરામ : ૧૧: શ્રી  
 બુલાભીરામ પંડ્યા : ૧૨: શ્રી દિપ્તિવન વ્યાસ : ૧૩: શ્રી  
 નરસિંહજી દુર્ગાપ્રસાદ શુક્લ : ૧૪: શ્રી નટવરલાલ બની.  
 : ૧૫: શ્રી પૂજાલાલ દલવાડી : ૧૬: દિગ્ગજ કેશવ હર્ષદ ધ્રુવ  
 : ૧૭: મનહરરામ મહેતા : ૧૮: રાજેશ્વર જવરામ કાળિદાસ  
 શાસ્ત્રી : ૧૯: શ્રી હીરાલાલ ક. ગવેરી : ૨૦: શ્રી અમર્યદ  
 રામચંદ્ર ના. દા. : ૨૧: શ્રી કૃપાશંકર પંડિત : ૨૨: શ્રી દેવદાસ  
 દત્તત્રિપ્તિ દેવદાસે આ ગદ્યાને કરેલા અનુવાદોમાંથી વિસ્તૃત  
 અવતરણો સાથે મૂલ્યાંકન - સ્વ. કિલાભાઈ તથા નાનાલાલના  
 અનુવાદોની વિશેષ તુલના - તારતમ્ય તારવવાનો પ્રયાસ.

પ્રકરણ ચોથું : -

કુમારસંભવનો મહાકાવ્ય તરીકે પરિચય,  
 તેનું કથા વસ્તુ - તેનાં મૂળ - તેના અનુવાદો : નીચેના.  
 નીચેના અનુવાદો : ૧: શ્રી મણિશંકર પ્રસાદશંકર ભટ્ટ  
 : ૨: શ્રી તનમનીશંકર લા. શિવ  
 : ૩: શ્રી નાગરદાસ પંડ્યા  
 : ૪: શ્રી કથારિયાના પૂરા કે અપૂર્ણ  
 અનુવાદોની અવતરણો સહિત મૂળસાથે  
 તુલના અને મૂલ્યાંકન.

... તેર...

પ્રકરણ પાંચમું : -

૨૧૮

રઘુવંશ - તેનું કથાવસ્તુ - કાલિદાસની  
પદ્યરજતપ્રશાનું ફળ - તેના અનુવાદો : - (નીમોના કારિત્ત -  
ફોનોમો ફોનોમો) : ૧: શ્રી રેવાશંકર મ. ભટ્ટ : એ સર્ગ:  
૨: શ્રી હરિલાલ ન. વ્યાસ  
: ૩: શ્રી જુનનરકર : એકસર્ગ:  
: ૪: શ્રી બુલાબી રામ પંડ્યા : એકસર્ગ:  
: ૫: શ્રી નાગરદાસ અમરજી પંડ્યા  
: ૬: શ્રી ઉપેન્દ્ર - જુદા જુદા અંકો:  
: ૭: શ્રી ચતુરભાઈ ગો. પટેલ  
: ૮: શ્રી કરસનદાસ માલોક - ૮મો સર્ગ  
: ૯: શ્રી ગિરજશંકર દેવશંકર ભટ્ટ : ૩જ સર્ગમાંથી:  
-ના અનુવાદોમાંથી નમૂના લઈને મૂળ સાથે તુલના અને  
મૂલ્યાંકન.

પ્રકરણ છઠું : -

૨૧૨

માલવિકાગ્નિમિત્ર નાટક - તેનું વસ્તુ - તેના  
અનુવાદો, નીમોના કારિત્ત ફોનોમો ફોનોમો.  
: ૧: શ્રી રણજીભાઈ ઉદયરામ  
: ૨: શ્રી કાઠિયાવાડી : કે. કા. શાસ્ત્રી:  
: ૩: શ્રી બલવંતરાય ઠાકોર  
: ૪: શ્રી કે. કા. શાસ્ત્રી : નાટકના અંકમાં  
અને પુસ્તકાકારે:

તેમાંથી અવતરણો લઈ મૂળ સાથે તુલના અને મૂલ્યાંકન.

પ્રકરણ સાતમું : -

૨૧૧

વિક્રમોર્વશીય નાટક - તેનું વસ્તુ - તેનાં મૂળ-  
કથાનકમાં કાવ્ય કરેલા ફેરફાર અને તેનું આંચિત્ય - અનુવાદો.

શ્રીમદ્દેવદાસીય કહેલા:

... ચૈદ...

- : ૧: શ્રી રણછોડલાલ હિંદયરામ
  - : ૨: શ્રી હિલાલાલ ધેનશ્યામ
  - : ૩: શ્રી હિ. બ. કેશવ હર્ષદ ધ્રુવ - તે અનુવાદની આવૃત્તિઓ:
  - : ૪: શ્રી બલવંતરાય ક. ઠાકોર
  - : ૫: શ્રી કેશવરામ કા. શાસ્ત્રી - : બે આવૃત્તિ:
  - : ૬: શ્રી ઈંદુલાલ ગાંધીનો પ્રયોગ
  - : ૭: શ્રી નારાયણ હેમચંદ્ર લખેલી વાર્તા : મૂળસ્થાને લુલના
- અને મૂલ્યાંકન:

પ્રકરણ આઠમું: -

૬૬૧

કાલિદાસની અમર કૃતિ શકુન્તલ - તેનું વસ્તુ, તેનાં મૂળકવિએ તેમાં કરેલા ફેરફાર - તેમાં પ્રગટ થતી પ્રતિભા અને ઔચિત્યબુદ્ધિ - તેમાંનું જીવનદર્શન - પાત્રો. અનુવાદો. (શ્રીમદ્દેવદાસીય કહેલા:

- : ૧: શ્રી બખ્ષર - વ્રજ આવૃત્તિઓ
- : ૨: શ્રી ગવેરીલાલ ક. ચાક્ષિક - વ્રજ આવૃત્તિઓ
- : ૩: શ્રી નર્મદાશંકર લાલશંકર કવિએ કરેલું ચારદોહન
- : ૪: શ્રી મગનલાલ ચતુરલાલ પટેલ
- : ૫: શ્રી કવિચિત્રકાદે ફૂલચંદલાલ બાપુજી શાહ - "મુદ્રા પ્રતાપ"
- : ૬: શ્રી નાનાલાલ કવિ - "શકુન્તલાનું સંસારગું"
- : ૭: શ્રી પ્રા. મનસુખલાલ મ. ગવેરીનું "કૃતિશ્રેણ અથવા શાપિત શકુન્તલા".
- : ૮: શ્રી બલવંતરાય ક. ઠાકોર
- : ૯: શ્રી બટુલાલ હિમરવાડિયાનો પ્રયોગ - "શકુન્તલા રસદર્શન"
- : ૧૦: શ્રી કે. કા. શાસ્ત્રી
- : ૧૧: શ્રી ચંદ્રવદન મહેતા - કન્યા વિદાય અથવા શકુન્તલા
- : ૧૨: શ્રી ચંદ્રવદન મહેતા - "કન્યા વિદાય"
- : ૧૩: શ્રી હિમાશંકર બેશી
- : ૧૪: શ્રી જયવંત ઠાકર

આ અનુવાદકોની દૃષ્ટિ - અનુવાદમાંથી  
ચવતરણો લઈ લેવા - ગુણવત્તા અને સફળતાનો વિચાર.

પ્રકરણ નવમું: -

૯૮૨

ઉપસંહાર - અનુવાદકોની મુશ્કેલી -  
મથામળો - બદલાતા સમય અને રુચિનાં પરિણામ -  
ગુજરાતી ભાષાની વિકસતી શક્તિની ગસર વગેરે -  
પરિશિષ્ટ : - ૧

કવિ કાલિદાસને મળેલી અંજલિઓમાંની કેટલીક -

પરિશિષ્ટ : - ૨

અભ્યાસ સામગ્રી - આ મહાનિર્ગંધમાં વાપરેલી સામગ્રી -  
અનુવાદોની યાદી

પરિશિષ્ટ : - ૩

મહાકવિ કાલિદાસ વિશે ગુજરાતીમાં લખાયેલા વિવેચન  
લેખોની યથાસંખ્ય યાદી. (પ્રદીપ જ વાંદ.)